

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Петренко Оксани Борисівни
на дисертаційне дослідження **Купця Олександра Михайловича**
«Організаційно-педагогічні умови морального виховання у виправних колоніях
України (кінець XX – початок XXI ст.)»,
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
галузь знань 01 Освіта, педагогіка

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

В умовах гуманізації кримінально-виконавчої системи, орієнтації на європейські стандарти та зміни у правовому полі постає потреба в оновленні виховної політики, змісту, форм і методів роботи із засудженими. Актуальність дослідження зумовлена соціальною значущістю процесу ресоціалізації засуджених, зокрема необхідністю їхнього морального відновлення для успішної інтеграції в суспільство у контексті побудови правової, демократичної держави. Моральне виховання є ключовим інструментом у формуванні адекватної системи цінностей, розвитку емпатії, відповідальності та здатності до співіснування в соціумі.

Незважаючи на окремі наукові розвідки, проблема морального виховання у виправних колоніях України залишається недостатньо вивченою. Історико-педагогічний аналіз практик кінця XX – початку XXI століття дає змогу виявити ефективні моделі виховання й помилки, що мають істотне значення для формування сучасної практики морального виховання в колоніях. Таке дослідження сприятиме розробці науково обґрунтованих рекомендацій для освітньо-виховної діяльності в системі виконання покарань.

Результати дослідження мають практичне значення для підвищення соціальної безпеки та профілактики рецидивізму, позаяк моральне виховання осіб, що відбувають покарання, прямо впливає на їхню поведінку після звільнення, знижує ризик повторного скоєння злочину та сприяє інтеграції в суспільство. Тому визначення ефективних організаційно-педагогічних умов морального виховання є стратегічно важливим для забезпечення соціальної стабільності.

Тож звернення Купця Олександра Михайловича до означеної проблеми вважаємо своєчасним та доцільним.

Важливість роботи підтверджує й те, що вона виконана відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0108U007644) та «Тенденції розвитку освіти в кризових умовах: історія, теорія і практика» (державний реєстраційний номер 0123U100619).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації пов'язані з тим, що відповідно до специфіки авторського бачення та логіки розкриття обраної проблеми відповідно до окресленої структури дослідження здобувачем здійснено обґрунтування організаційно-педагогічних засад, виявлення основних тенденцій, розкриття змісту і специфіки морального виховання засуджених у виправних колоніях України кінця XX – початку XXI ст.

Окремо хочемо зацентувати увагу на тому, що хронологічні межі дослідження охоплюють два принципово різні етапи історії України – радянський період і період незалежності. Кожен із них характеризується відмінними ідеологічними, правовими та

педагогічними підходами до виховання засуджених, що відобразилося в аналізі змісту ключових понять дослідження в контексті кожного з означених періодів.

Такий підхід дав змогу Олександру Купцю здійснити порівняльну характеристику державної освітньо-виховної політики у сфері виконання покарань, з'ясувати, які концепти залишалися сталими, а які – зазнали істотних змін, що має вирішальне значення для формування ефективних організаційно-педагогічних умов в умовах сучасної пенітенціарної системи.

Нові факти, одержані здобувачем. Олександром Купцем розроблено періодизацію, яка відображає специфіку розвитку організаційно-педагогічних умов морального виховання засуджених у виправних колоніях України у визначених хронологічних межах (І період – 1970–1991 рр. – період розбудови системи політико-виховної роботи у ВК в умовах радянської пенітенціарної системи з наголосом на комуністичну індокрінацію; ІІ період – 1991–2017 рр. – період формування системи морального виховання засуджених в умовах функціонування української пенітенціарної системи); визначено основні тенденції та виокремлено прикладні аспекти реалізації завдань морального виховання засуджених у виправних закладах України на кожному з виокремлених періодів; педагогічну теорію доповнено узагальненими уявленнями про зміст і засоби морального виховання засуджених у виправних колоніях України в межах визначеного хронологічного періоду дослідження; уточнено зміст ключових понять дослідження: «мораль», «моральність», «моральне виховання», «моральна вихованість», «організаційно-педагогічні умови», «виправна колонія», «соціально-виховна робота», «ресоціалізація засуджених», «пенітенціарна педагогіка», «виправно-трудова педагогіка».

Важливим результатом вважаємо введення до наукового обігу маловідомих джерел та документів, що відображають специфіку виховної роботи у виправних колоніях України (Наказ МВС СРСР «Про покращення організації виховної роботи з засудженими і більш раціональне використання їх вільного часу» (1972 р.), Методичні рекомендації з організації морального виховання засуджених до позбавлення волі (1983 р.)).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Забезпеченню достовірності та обґрунтованості результатів дослідження сприяла джерельна база, що включає 244 позиції, згруповані за чотирма напрямками: науково-методичні праці, нормативно-правові акти, соціологічні та статистичні матеріали, а також мемуарні джерела (спогади й щоденники колишніх засуджених).

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструючи уміння дисертанта синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати й розв'язувати наукові проблеми. Автором використано комплекс методів дослідження, зокрема: контекстуально-інтерпретаційний, метод періодизації, історико-генетичний, історико-порівняльний, ретроспективний, а також низку емпіричних методів (анкетування, інтерв'ю, бесіди) з керівниками відділень та засудженими з метою з'ясування практичних аспектів реалізації цілей і завдань морального виховання у системі соціально-виховної роботи сучасних виправних колоній України.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження О. М. Купця достатньо обґрунтовані й достовірні й цілком відповідають спеціальності, за якою виконано роботу.

Значення для науки й практики отриманих автором результатів. Дисертаційна робота О. М. Купця містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання.

Основні положення і результати дослідження *упроваджено* у діяльність Державної установи «Дрогобицька виправна колонія № 40», Пенітенціарної академії України.

Рівень апробації результатів дослідження підтверджується також участю дисертанта у наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах різного рівня.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Положення та висновки наукової роботи, як зазначається в тексті, були використані при викладанні навчальних дисциплін: «Пенітенціарна педагогіка», «Соціально-виховна робота із засудженими», «Соціальна педагогіка», «Педагогіка», «Комунікативні технології в правоохоронній діяльності» в Пенітенціарній академії України.

Опрацьована джерельна база, результати наукового пошуку та представлений фактичний матеріал можуть бути використані у процесі розроблення навчально-методичних матеріалів для підготовки фахівців пенітенціарної системи, організації подальших наукових досліджень з окресленої тематики, а також при вдосконаленні нормативно-правових актів щодо організації виховної роботи у виправних закладах України.

Оцінка зміст у дисертації, її завершеність загалом. Структура роботи відзначається логічною продуманістю, збалансованістю складових частин і підпорядкована реалізації основних завдань дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно випливають зі змісту основного тексту дисертації.

У *першому розділі* «Моральне виховання засуджених у виправних закладах України як предмет наукового дослідження» автором здійснено характеристику базових понять дослідження, схарактеризовано ступінь дослідженості проблеми у науковій літературі, окреслено сутність, зміст та завдання морального виховання засуджених у системі виправних закладів України.

Імпонує, що автором розроблено періодизацію формування організаційно-педагогічних умов його реалізації: I період – 1970–1991 рр. – період розбудови системи політико-виховної роботи у виправних колоніях в умовах радянської пенітенціарної системи. У його межах виокремлено два етапи: 1) 1970–1975 рр. – переосмислення вітчизняного і закордонного досвіду, розробка методики політико-виховної роботи; 2) 1975–1991 рр. – затвердження і впровадження в життя низки методик та інструкцій виховної роботи з засудженими;

II період – 1991–2017 рр. – період формування системи морального виховання засуджених в умовах функціонування української пенітенціарної системи. У його межах теж виокремлено два етапи: 1) 1991–2003 рр. – становлення законодавчо-нормативної бази соціально-виховної роботи з засудженими; 2) 2003–2017 рр. – розробка ефективних технологій реалізації завдань морального виховання як складової соціально-виховної роботи виправних колоній.

У *другому розділі* «Організаційно-педагогічні засади морального виховання засуджених у виправних закладах України (кінець XX – початок XXI ст.)» розкрито організацію виховного процесу у виправних закладах України (кінець XX – початок XXI ст.), проаналізовано систему морально-виховного впливу на засуджених за політичні правопорушення, представлено прикладні аспекти щодо реалізації завдань морального виховання засуджених у виправних закладах України (кінець XX – початок XXI ст.), визначено ключові напрями соціально-виховної роботи із засудженими у виправних колоніях.

Варте наукового схвалення виокремлення та аналітичне опрацювання в розділі дослідження специфічної групи джерельної бази, що висвітлює складну й багатовимірну

проблематику освіти, виховання та перевиховання засуджених у виправних колоніях. Йдеться, зокрема, про публіцистичні й художні твори українських письменників, а також мемуарну спадщину – спогади й щоденники осіб, які раніше відбували покарання.

На основі проведеного аналізу, а також теоретичних знань у сфері пенітенціарної педагогіки запропоновано висновки, обґрунтованість яких підтверджується всім змістом дослідження.

Одним із вагомих аспектів рецензованого дослідження є наявність додатків, які становлять науково-методичне підґрунтя для поглибленого аналізу предмета дослідження. Зокрема, додатки «Місячний план роботи начальника загону на червень 1972 р.», «Методичні рекомендації з організації морального виховання засуджених до позбавлення волі» (1977).

Дисертаційна робота О. М. Купця за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертантом результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У підрозділі 1.2 «Ступінь дослідженості проблеми у науковій літературі» дисертаційної роботи спостерігається істотна диспропорція у використанні наукових джерел першого хронологічного періоду, що виявляється в переважному залученні праць російських учених (зокрема І. Сवादковського, Ю. Бабанського, І. Харламова, І. Каїрова, Л. Рувінського, М. Беляєва, М. Стручкова, Ф. Сандурова, О. Євграфова, М. Рибак, В. Фефелова та ін.) при повній відсутності аналізу наукових праць українських дослідників, навіть попри наявність праць українських авторів (І. Козубовська, І. Зверева, Н. Максимова, Б. Кобзар, О. Мазуркевич й ін.), у яких досліджувались педагогічні аспекти пенітенціарної сфери і морального виховання в радянський період, що знижує рівень об'єктивності та повноти наукового аналізу.

2. Загальна кількість використаних у дисертації російських джерел (48 з 244, тобто майже 20%) потребує додаткового обґрунтування доцільності такого їх залучення з урахуванням сучасного академічного контексту, зокрема тенденції до деколонізації історико-педагогічної науки та переосмислення ролі джерел, що сформовані в межах ідеологічно заангажованої парадигми.

Радимо здобувачу в подальшому урівноважити джерельну базу шляхом включення українських наукових праць відповідного періоду, що дасть змогу забезпечити більш комплексне й неупереджене висвітлення проблематики.

3. У підрозділах 2.2 та 2.3 спостерігається відхилення від задекларованих у темі, завданнях та вступі дослідження хронологічних і територіальних меж. Зокрема, у п. 2.2 розгляд проблематики розпочато з історичної довідки про «червоний терор» 1918 року, що виходить за межі окресленого періоду (кінець XX – початок XXI ст.) і, на нашу думку, виглядає штучним й не додає евристичної цінності роботі. Аналогічно, у п. 2.3 залучено фактичний матеріал за 2020–2023 роки, зокрема приклад з м. Маріуполь (2021 р.), що також не узгоджується з заявленими межами.

Окрім того, у п. 2.2 подано інформацію про політичні виправно-трудові колонії СРСР (Пермські табори, Дубравлаг, Озерлаг, Воркутлаг та ін.), що не узгоджується з предметним полем дослідження – виправні колонії України. Відсутність чіткої прив'язки зазначеного матеріалу до українського контексту, а також його вихід за межі хронологічного та предметного поля, розфокусовує аналітичний виклад і потребує додаткового обґрунтування або коригування з метою дотримання внутрішньої логіки дослідження.

4. У підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження спостерігається зміщення акцентів із заявленого предмета – морального виховання – на політико-виховну роботу виправно-

трудових колоній. Аналогічне відхилення спостерігається і в підрозділах 2.3 та 2.4, де основну увагу зосереджено на аналізі соціально-виховної роботи у колоніях початку ХХІ століття.

Такий підхід не забезпечує належної концептуальної та змістової відповідності темі дисертації, яка має на меті дослідження саме організаційно-педагогічних умов морального виховання.

5. У роботі спостерігається недотримання норм наукового стилю викладу, зокрема: використання публіцистичних зворотів («додаймо», «зазначмо», «повторимо», «розглянемо», «виокремимо», «проілюструємо»), емоційно забарвлених висловів («загублено життя», «моральне обличчя нації», «учинено звірства»), наявність мовних помилок («більш ширше», «новочасна»). Зазначене потребує приведення мовного оформлення у відповідність до вимог академічного стилю.

Попри наявність висловлених зауважень і рекомендацій, які заслуговують на увагу та подальше осмислення, вони вказують радше на окремі дискусійні аспекти дослідження, ніж на суттєві методологічні недоліки. Зазначені моменти можуть слугувати підґрунтям для подальшої наукової дискусії та критичної рефлексії, однак не нівелюють загальної позитивної оцінки рецензованої роботи.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Основні положення дисертації О. М. Купця достатньо повно висвітлено у 8 наукових працях (з них одноосібних – 5), серед яких: 4 – у наукових фахових виданнях України, 4 – апробаційного характеру в наукових журналах і збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та семінарів.

На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Висновок. Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження «**Організаційно-педагогічні умови морального виховання у виправних колоніях України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)**» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами, Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а її автор – **Олександр Миколайович Купець** – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
професор, проректор з
інноваційної діяльності і
міжнародного співробітництва
Рівненського державного
гуманітарного університету

О. Б. Петренко

